

VRIJE WIL - EEN HERSENKRONKEL?

Denken in de Driehoek – woensdag 26 maart 2014 - prof. dr. Palmyre Oomen

0. VOORAF: HERSENEN ...

I. DE NEUROWETENSCHAPPEN ALS UITDAGER

De beroemde experimenten van Benjamin Libet e.a. (jaren 80 van de 20ste eeuw) die aanleiding geven te concluderen dat niet 'wij' beslissen maar 'onze hersenen': de hersenen laten gemiddeld zo'n halve seconde vóóordat het subject zich bewust is van zijn wil om te handelen al een oplopende activiteit zien.

Daniel Wegner en Victor Lamme: Bewustzijn stuurt onze handelingen niet aan > dus vrije wil is een illusie.

Michael Gazzaniga en Victor Lamme: Redenen die we achteraf geven voor wat we deden zijn fabeltjes ('confabulatie', 'kwebbeldoos').

Dick Swaab: Geen volledige vrijheid, want erfelijke factoren en omgevingsinvloeden leggen de structuur en werking van onze hersenen in belangrijke mate vast (en daarmee onze gender-identiteit, seksuele voorkeur, mate van agressiviteit, karaktereigenschappen, religiositeit, taal).

II. TWEE VERSCHILLENDE BETEKENISSEN VAN 'VRIJE WIL'

=A= kiezen uit alternatieven

'vrij' in de zin van niet-gedetermineerd, onafhankelijk, vrij te kiezen, onvoorspelbaar.

[vgl. ≈ vrijheidsgraden]

A-radicaal: Indifferente/onverschillige keuze vrijheid: vermogen tot neutrale/indifferente keuze, niet door iets bepaald, inclusief: niet door het goede, niet door de rede, ook niet door onze verlangens.

(*L: liberum arbitrium indifferentiae; E: liberty of indifference*) Vb : William of Ockham (c. 1287-1347)

=B= willen als iets willen / verlangen / gerichtheid / hechting

'vrij' in de zin van onbelemmerd, ongedwongen, eigen [vgl. ≈ vrije val]

B-simpel / plat: **Thomas Hobbes** (1588-1679) en **David Hume** (1711-1776)

vrijheid van beperkingen / in staat zijn te handelen naar je (primaire) verlangen

(*E: liberty of spontaneity*)

B-gekwalificeerd / hiërarchisch: **Harry Frankfurt** (* 1929)

vrijheid van willen vergt dat je een tweede-ordewil hebt, dat wil zeggen: *het moet je kunnen schelen wat je wilt doen of niet wilt doen*, en dat je vervolgens in staat bent om wat je effectief wilt (eerste-ordewil) aan die tweede-ordewil aan te passen.

B-gekwalificeerd / geleid door de Rede: **Susan Wolf** (* 1952)

Volgens Reason-view ben je alleen dan vrij/verantwoordelijk als je in staat bent je handelen af te stemmen op je waarden *EN* je in staat bent om je waarden te vormen op basis van wat Waar en Goed is (Rede als kompas)

=A+B= samenkomen van beide vormen

A-gekwalificeerd en gericht door de B-wil

Het willen van iets heeft zijn doorwerking in de keuzes die je op grond van dat willen maakt

Anders gezegd: indien er sprake is van vrije wil zal de A-keuze door de B-wil aangestuurd worden: de verschillende keuzemogelijkheden krijgen in het licht van wat je ten diepste wilt, van je commitment, een verschillend gewicht

Die keuze is dan dus niet indifferent, maar de expressie van de wil.

(*L: liberum arbitrium voluntatis* - Augustinus).

III. VERBAND IN DE B-VISIE TUSSEN VRIJHEID EN NOODZAAK

Thomas van Aquino (ca.1224-1274): willen is verlangend uitstaan naar wat-als-meest-waardevol-verschijnt (dat is de aard van 'willen', en dus noodzakelijk). Je bent dus niet vrij ten aanzien van deze ultieme attractie (je kunt er niet naar geloven ja of nee tegen zeggen), maar deze gééft je de mogelijkheid tot vrijheid, omdat je op grond van en vanuit dit willen (dat je eigenheid uitmaakt) je eigen keuzes voor dit dan wel voor dat maakt.

Deze noodzakelijke binding is dus geen dwang (=iets dat ingaat tegen je eigenheid), maar juist iets dat die eigenheid constitueert en daarméé 'vrije wil' inhoud geeft.

Ook **Harry Frankfurt** spreekt van *wilsnoodzakelijkheid* nodig om te kunnen bepalen hoe te leven, nodig voor autonomie.

IV. WAT IS DE INBRENG VAN DE NEUROWETENSCHAP T.A.V. DEZE TWEEVOUDIGE 'VRIJE WIL'?

A. Wat heeft de neurowetenschap in te brengen m.b.t. 'vrije wil' in de zin van A?

Dick Swaab

B. Wat heeft de neurowetenschap in te brengen m.b.t. 'vrije wil' in de zin van B?

t.a.v. B-simpel/plat (Hobbes en Hume): geen punt van discussie

t.a.v. B-hiërarchie (Frankfurt) / Reason-view (Wolf) en de vraag naar de rol van bewustzijn en redenen

Daniel Wegner, Victor Lamme, Michael Gazzaniga / Marc Slors, Herman Kolk, Maureen Sie & Arno Wouters.

V. TER AFSLUITING

De bevindingen van Marc Slors en van Herman Kolk laten als het ware de neurowetenschappelijk mechanismes zien die de inzichten van Harry Frankfurt e.a. schragen én aanvullen.

De relatie tussen hersenwetenschap en reason-responsiveness (Susan Wolf) lijkt nog niet uitgeklaard.

Hersenwetenschappers hoeven niet te vervallen in de retoriek van 'illusie' (Slors).

Zij kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan een genuanceerder begrip van de complexiteit van ons ik (bewust en onbewust), en misschien enig basaal inzicht bieden hoe waarden en waardepreferenties zich vormen en hoe vrijheid van willen zich kan ontwikkelen.

Prof. dr. Palmyre Oomen
Gasthoogleraar Wijsbegeerte
Technische Universiteit Eindhoven
p.m.f.oomen@tue.nl

Enige literatuur (uit de zee van ...):

Peter Bieri, *Het handwerk van de vrijheid: Over de ontdekking van de eigen wil*, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2006.

Daniel C. Dennett, *Freedom Evolves*, Viking Books, 2003 / *De evolutie van de vrije wil*, Amsterdam/ Antwerpen: Contact, 2005.

Harry Frankfurt, 'Freedom of the Will and the Concept of a Person', in: *The Journal of Philosophy*, 68 (1971) 1, pp.5-20.

Chr. S. Herrmann, M. Pauen, B.-K. Min, N. A. Busch & J. W. Rieger, 'Analysis of a choice-reaction task yields a new interpretation of Libet's experiments', in: *International Journal of Psychophysiology* 67 (2008), 151-157.

Herman Kolk, *Vrije wil is geen illusie: Hoe de hersenen ons vrijheid verschaffen*, Amsterdam: Bert Bakker, 2012.

Tjeerd van de Laar & Sander Voerman, *Vrije wil: Discussies over verantwoordelijkheid, zelfverwerkelijking en bewustzijn*, Rotterdam: Lemniscaat, 2009.

Victor Lamme, *De vrije wil bestaat niet: Over wie er echt de baas is in het brein*, Amsterdam: Bert Bakker, 2010.

Benjamin Libet, 'Do We Have Free Will?', in: *Journal of Consciousness Studies*, 6 (1999) 8–9, pp. 47–57.

Palmyre Oomen (red.), *Vrije wil – een hersenkronkel? Wetenschappers en filosofen over een fascinerende vraag*, Zoetermeer: Klement, 2013.

Palmyre Oomen, *Dwarsverbanden in het denken over vrije wil en God*, Afscheidsrede, Nijmegen, 2013 (ISBN 978-90-821581-0-6)

Maureen Sie & Arno Wouters, 'The BCN Challenge to Compatibilist Free Will and Personal Responsibility', in: *Neuroethics*, 3 (2011), pp. 121-133.

Maureen Sie (red.), *Hoezo vrije wil? Perspectieven op een heikele kwestie*, Lemniscaat, 2011.

Marc Slors, *Dat had je gedacht! Brein, bewustzijn en vrije wil in filosofisch perspectief*, Amsterdam: Boom, 2012.

Dick Swaab, *Wij zijn ons brein: Van baarmoeder tot alzheimer*, Amsterdam: Contact, 2010.

Daniel M. Wegner, *The illusion of conscious will*. MIT Press, 2002/ *De illusie van de bewuste wil*, Bert Bakker, 2010.

Susan Wolf, *Freedom within Reason*, New York/Oxford: Oxford University Press, 1990.